

274941

VALERIA V. MARCHIȘ
INVĂȚĂTOARE

F E L E A C U L
SCHIȚĂ MONOGRAFICĂ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

C L U J
EDITURA REVISTEI „SATUL ȘI ȘCOALA”
1 9 3 4

VALERIA V. MARCHIȘ
INVĂȚĂTOARE

FELEACUL

SCHIȚĂ MONOGRAFICĂ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201300376

BIBL. UNIV.

2824 51. X. 1

EXEMPLAR L

CLUJ

EDITURA REVISTEI „SATUL ȘI ȘCOALA“

1934

274941

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Prefață

Paginile acestui volumaș au apărut mai întâi în coloanele revistei „Satul și Școala“.

Ele sunt prima încercare monografică asupra acestui sat pitoresc și cu trecut glorios.

Așezat la porțile cetății Cluj, de unde veacuri de-a-rândul a pornit lupta de oprimare contra noastră, Feleacul, este cea mai clasică dovadă pentru un călător străin de vitalitatea românească și de drepturile noastre asupra pământului pe care-l stăpânim.

Scrittoarea acestor pagini este născută în comuna Ianca, din județul Brăila. A terminat vestita școală de învățătoare din București.

Dela început, s'a dus să facă apostolat în cel mai depărtat colț al țării, în Maramureșul voevodal. Activita-

tea ei, alături de a soțului său, un dârz maramureșan, a fost încărcată de roade bogate.

Din paginile schiței monografice asupra Feleacului, se desprinde o dragoste nemărginită pentru satul românesc, pentru viața lui sbuciumată și patriarhală.

Descrierea plastică și humorul sănătos, sunt semnele unui talent literar, pe care îl dorim să se manifeste cât mai puternic și în alte scrieri.

Pentru învățătorii ardeleni, scrișul acestei învățătoare înseamnă mărturisirea aceluiaș suflet românesc și îndemnul puternic de a lua condeiul în mână cât mai mulți, ca să descrie cu aceeași dragoste viața satului lor natal sau al aceluia în care i-a așezat soarta.

SATUL ȘI ȘCOALA

INTRODUCERE

Pe dealul Feleacului

Merg carele Iancului. . . .

De îndată ce ieși din Cluj, prin *Calea Feleacului*, începi să urci la deal. Urci *dealul Feleacului*.

Cu cât înaintezi, orașul, pentru care și-ar trebui vreme ca să-l colinzi în întregime, începe să-și strângă casele încet, încet, mai aproape și tot mai aproape una de alta, până când, ajuns în vârf, poți să-l cuprinzi c'o singură privire. Câteodată pare înfășurat într'un voal străveziu. Seara, joacă în loc o puzderie de scânteii. Trebuie să fii mare meșter ca să poți descrie cu adevărat această priveliște.

Dimineața din vârful dealului până în Cluj, mișună drumul de bărbați, femei și copii cu desăgii în spate. Parc'ar fi niște furnici scormonite din culcușul lor. Se duc pe pia-

ța Clujului cu câte 2—3 litri de lapte, cu 4—5 ouă, pentruca să se întoarcă acasă cu câțiva lei.... încolo, către apusul soarelui.

Drumul suie în serpentină și automobilele, cari aleargă pe șosea și pe cari le poți urmări în tot timpul cât parcurg această distanță, îți par niște jucării.

Prin anul 1930 era descris într'o gazetă acest tablou care se desfășoară ochilor, când privești Clujul din dealul Feleacului. Tabloul era așa de minunat făurit, vorbele atât de măestrit înlănțuite, încât nu te săturai cetind, iar la urmă rămâneai convins că dealul Feleacului e un loc unde se poate face intuiția extazului.

Tot prin 1930, într'un fel de articol reclamă, concursul de coastă de pe dealul Feleac, era pus alături de marile concursuri pentru campionatele de munte ale Europei, cunoscute în lumea întreagă.

Felecanul habar n'are de-așa ceva! El își vede de treaba lui, cum a apucat din moși, strămoși. Rupt în coate și în genunchi, îmbucând din pâinea pe care n'are vreme s'o mănânce odihnind, pe această coastă renumită, pe vremea plugului sau a

căratului, el lovește peste coaste cu coada biciului, vacile ce suflă pe nări toată puterea care-o au în oase.

Lași românul, te uiți la bieteile animale cum împing jugul îndoite de spate și te miri cum de nu se îndură milostivul Dumnezeu să le ia sufletul! Ugerul li-e stors de ultima picătură de lapte, pielea întinsă pe oase de-ți pare că-i și tăbăcită gata.

Domnul profesor universitar I. Simionescu, vorbind într'un articol despre Feleac, îl aseamănă cu împrejurimile Iașului și remarcă „prăpastia adâncă dintre lumina orbitoare a electricității în orașul învecinat și fumegânda lămpușoară cu gaz ce-a înlocuit de curând opaetul; dintre înțelepciunea lumii îngrămadită în biblioteca universității și negura ce cuprinde încă viața de sub acoperișul de fân bătut“.

După cum se înțelege, aci, în vârful dealului, se găsește satul, *Feleacul*, așezat aproape tot de partea stângă a șoselei Cluj—Turda.

Locul nu-i șes, nu-i un fel de platou, cum mai ușor și-ar putea închipui cineva, nici o coastă dulce înclinată, ci-i un fel de încrețitură a pământului cu mici dealuri și văi, pe unde sunt împrăștiate casele ca o

mână de fasole aruncată pe-o arătură proaspătă.

Privirea omului cercetător trece delă un tablou la altul, pentruca pe urmă să le ia iar delă început. Unul și cel mai frumos, se va adăoga întotdeauna:

Pe dealul Feleacului

Merg carele Iancului.

Nu merg cum merg carele

Strălucesc ca soarele

INTEMEIEREA SATULUI, TRECUTUL LEGENDAR ȘI ISTORIC

Toți locuitori așa știu. Înainte vreme, demult tare, satul era așezat acolo... pe Pustă (loc în apropiere). Aci, unde se găsește acum, era o pădure mare, deasă, înfricoșătoare. Prin pădure, era drum pe unde treceau des boierii în poștalioane. Pădure deasă și poștalioane cu boieri nu se pot închipui fără haiduci cari doinesc din frunză și ies la drumul mare, înarmați cu flinte. Așa și aci. Haiducii roiau prin codru, iar când auzeau de departe chiuiturile surugiilor, ieșeau din frunziș. Nu pentru cine știe ce, dar ca să-i mai întrebe, din când în când, pe boieri, de sănătate. Se zice c'odată a pățit-o chiar împărăteasa Maria Terezia. Trecând pe drumul acesta, haiducii au prins-o și i-au tăiat degetele dela o mână cu inele cu

tot. Drept mulțumire lui Dumnezeu c'a scăpat cu viață, împărăteasa ar fi ridicat biserica, chiar în dreptul locului unde-au prins-o, vechea biserică unde s'au închinat credincioșii până acum nouă ani, când, din darurile locuitorilor s'a mărit și s'a reparat, după cum spune inscripția dela intrare:

„Reînnoitu-s'a și lărgitu-s'a acest vechiu sfânt locaș cu hramul Adormirea Născătoarei de Dumnezeu, cu cheltuiala credincioșilor și cu ajutorul Min. Cult. Al. Lapedatu și al comisiunii Mon. Istorice din Cluj, în anul Domnului 1925, sub stăpânirea M. Sale Regelui Unirii Tuturor Românilor, Ferdinand I"... etc. etc....

S'au păstrat sculpturile în piatră dela uși, ferestre și dela altar. Bine s'a făcut. E tot ce are biserica mai frumos. Mulți susțin, cu tărie, că zidirea bisericii de către Maria Terezia e un neadevăr, că zidirea s'a făcut de către Matei Corvin în anul 1487. Despre aceasta voi vorbi pe larg în alt capitol.

Va să zică aici, în deal, era pădure cu haiduci. Drumul nu se putea muta prin altă parte. Călătorii trebuiau să treacă prin pădure. Stăpânirea se pusese pe gânduri. S'a dat atunci de știre satului depe Pustă

care.... nu știe nimeni cum se numea atunci... că, cine vrea să-și facă casă în pădurea din deal, liber e să-și taie lemne câte vrea și de unde vrea el. Desigur că tot satul nu s'a putut muta așa, ca și cum ai sufla într'o grămăjoară de fulgi, cari să sboare pe sus, ș'apoi să se așeze în altă parte!... La început, doar câțiva oameni s'au îndurat să-și părăsească vechile gospodării și să-și înalțe altele noi, frumoase... din câte lemne vreau ei, dar în mijlocul codrului cu haiduci. Câteva case depe vremea aceea se mai găsesc și astăzi: la Balea Ion a Păcurarului, la Bojan Ion — Ponea, — la Miclea Marcu și alții. Se văd bârnele despicate primitiv din tei și din goruni uriași, afumate și îndoite de vreme, mărturiile anilor cari trec pe deasupra noastră ca niște nori uriași, din cari picură bucuriile și durerile vieții. Ce-ar fi dac'ar învia și s'ar aduna în casa lui Ion a Păcurarului toată mulțimea de oameni care-au văzut acolo, pentru prima oară, lumina zilei, toată mulțimea de oameni care acolo, pentru prima oară s'au ridicat în picioare și-a învățat să meargă, ținându-se de lavițele cioplite din stejari sau brazii doborâți din pădurea uriașă de altă dată!... •

La Bojan Ion — Ponea — se văd și astăzi asemenea lavițe, respectabile fosile, bune de dus la muzeu.

Cum am spus, nu s'a mutat dintr'odată tot satul depe Pustă în pădure. Doar câteva gospodării și 'n-loc ca haiducii să-și ia lumea în cap, după cum gândise stăpânirea, aveau și ei acum unde să mănânce o mâncare caldă și unde să se adăpostescă mai omenește. Aflând stăpânirea de-așa ceva, a împânzit pădurea c'o armată întreagă de panduri, de „Kintoși“ cum le zic ei, dela ungurescul „önkéntes“ = voluntar, cu ordin sever să descopere pe haiduci, dar mai ales pe tăinuitorii lor. Despre acești kintoși povestesc Românii cu groază, bineînțeleles transmisă din părinți în părinți. Zic că, ori aveau vr'o vină, ori nu, când veneau kintoșii, își luau oamenii ce-aveau și fugeau încotro vedeau cu ochii, până când trecea furia pe de-asupra lor.

Tot la casele acele vechi se văd și astăzi două uși de ieșire. Una în fața casei și alta în dosul ei. Dacă veneau kintoșii pe-o ușă, Românii — cari pândeau tot timpul și-i vedeau din vreme — fugeau pe cealaltă. De atunci încoace, toate casele s'au făcut c'o singură ieșire. Chiar și locui-

torii cari șed acum în acele case vechi, una din uși au bătut-o în cuie, neavând nevoie de ea.

Încetul cu încetul, pădurea se tăia mereu, gospodăriile se înmulțeau, satul depe Pustă se micșora văzând cu ochii, iar haiducii începeau să treacă în povești, pe care, nepoții strânși în jurul bătrânilor, nici nu clipeau ascultându-le.

Kintoșii tot mai veneau din când în când. Sperând însă într'o tăiere completă a pădurii, nu mai erau așa de asupritori. De altfel Românii, cu firea lor primitoare, cu răbdarea și iertarea obișnuită lor, îi întâmpinau în ușa casei lor fără ură fățișă, c'o vorbă bună, c'o rugămintă de cruțarea sărăciei, iar kintoșii nu se dădeau în lături dela o mîncărică caldă cu mămăliguță răsturnată în mijlocul mesei și care umplea casa de aburi. Se învățaseră însă, dela o vreme, kintoșii noștri să jefuiască oamenii. Le luau cu forța ce-aveau pe lângă casă. O povestire s'a păstrat până astăzi. Se zice că unii kintoș i plăcea grozav laptele nefiert, așa cum se mulge dela vacă. Și, se învățase de se ducea regulat la un biet Român, ce-avea o văcuță și-o casă de copii. Nu alta, da-l aștepta când venea dela grajd cu do-

nița și-i bea tot laptele, ca un șarpe. Azi așa, mâine așa, se năcăjea Românul în sufletul lui, dar de zis nu putea să zică nimic.

Intr'o zi, plin de necaz, se hotărî să 'nțarce kintoșu dela lapte. Înainte de-a se duce la muls, unse bine do-nița cu untură de porc. Știa el, c'asa ceva e cel mai puternic purgativ. Kintoșu, ca 'ntotdeauna, sorbi laptele până în fund; peste 2—3 ceasuri însă, nu-și mai afla loc. Văzându-l umblând tot fuga încoace, fuga încolo, Românul, mulțumit în sufletul lui, îl întrebă așa, în treacăt: — „Da, ce-i?“... — „Bade, eu crapă“... zise kintoșu arătându-și pân-tecele. — „Da de unde, răspunse Românul, făcându-se a nu înțelege — laptele-i de vacă, nu de capră“...

Kintoșu n'avu vreme să se mai deslușească lucrurile și, de-atunci, Românul a rămas stăpân pe lapte.

Odată cu vremea se trecea și pădurea din deal și răsări ca din pământ, satul. De ce i-o fi zis Feleac, nu se știe. Poate c'asa l-o fi chemat și până era pe Pustă....; poate dela cuvântul nemțesc „fleck“ — petec —; poate dela ungurescul „fennlak“ sau „...jaj de félek!“... Se povestește că boierii călători, când ajungeau în dealul Feleacului, își făceau cruce

și șopteau unii către alții: „...jaj de *félek!*“ — mi-e frică —.

Cu timpul, Feleacul a ajuns să fie o suburbie a orașului Cluj. Pare să fie un adevăr, căci chiar până mai acum câțiva ani, primăria orașului era proprietara localului în care se găsește acum școala de lângă șosea și pe care apoi l-a donat comunei, în afară de alte multe proprietăți pe care le-a vândut. De ce și de când Feleacul nu mai e suburbie, nu se știe. Și despre acest lucru voi vorbi în alt capitol, mai pe larg, cum și despre cele 2 școli care funcționează acum, una în localul donat și una în localul fostei școli confessionale de pe vremuri.

Pe unul din pereții sălii de clasă, dela școala de lângă șosea, se vede un portret în ulei. Pe dosul lui o mână grăbită a scris: „Portretul lui Ștefan Micle, fost rector al Universității din Iași, 1867—75“. Un străin s'ar putea întreba: Ce-o fi căutând acest portret aici, ce rost are el în sala de clasă, dela școala din Feleac?... Suie cărăruia șerpuită de printre mormintele din cimitirul de lângă biserică, apucă pe ulicioarele ce te duc mereu la deal, întreabă pe orice copil întâlnit în cale și te va îndrepta la o căsuță țărănească,

mică, modestă, pe-a cărui perete vei citi: „Aci s'a născut Ștefan (Costan) Micle fost rector al Universității din Iași în anii 1867—75“. Această tablă s'a așezat de „Asociațiunea pentru Literatura Română și Cultura poporului Român“ secția Cluj, la 1 Aprilie 1923“.

Ștefan Micle, soțul poetei Veronica Micle. Copil sărac, se zice că până la vârsta de 14—15 ani păștea câteva oițe pe coastă, cu gândul mereu la veșnica lumină a învățaturii. Poate vr'un dascăl inimos, cu sufletul plin de focul dragostei pentru cei mici, svârlise în inima lui vreo scânteie pe care nu și-o putea stinge. Ajutat de-o soră, care era servitoare în Cluj, și-a început studiile. Stăruitor, muncind neconținut, a înaintat mereu. Și de-atunci, mulți intelectuali s'au ridicat din satul clădit pe trunchiuri de goruni și de brazi! Când voiu vorbi mai pe larg despre școală, îi voiu aminti pe fiecare, în parte.

Portretul lui Ștefan Micle va sta totdeauna în ochii micilor elevi dela școala din satul în care s'a născut, ca un simbol al stăruinței și răbdării, al muncii necurmate, un simbol al biruinței, un îndemn către cele înalte!

DESPRE ASPECTUL FIZIC

În serile de iarnă, când se strâng, la câte-o casă, câteva fete cu furca în brâu, câțiva flăcăi care să le ridice fusul de jos, scăpat cu voie sau fără voie, nu m'amestec, bătrânii casei și cei de prin vecini, tremură ferestrele de glasul fetelor....

*... Crești pădure și te'ndeasă,
Numai loc de-o casă-mi lasă.
De-o casă și de-o cărare,
Să mă duc la badea 'n vale
Să-i duc badei de mâncare....*

Cântecul e moștenire din bătrâni, păstrat din gură 'n gură și dacă originea și-o are în Feleac, iacă încă un punct de sprijin pentru cele ce-am vorbit despre întemeierea satului. Dacă nu, dacă a fost adus de undeva, apoi rar să găsești un loc să se fi potrivit mai bine. În tot cazul, e așa de vechi că și bătrânele „*l-au apucat din bătrâni*“ și nu-și aduc aminte cine să-l fi cântat mai întâi.

Țăranul român știe minunat să-și potrivească cântecele după realitățile cu care trăește, după felul lui de viață. Ce-ar fi s'auzi pe-un țăran din Feleac cântând „barca pe valuri“ sau „măi Marie, hai cu luntrea și mă treci!“... Ar fi oribil! Ei cântă despre ce au ei: despre pădurea pe care s'a ridicat satul, despre necazurile dragostei, bate-le Doamne, despre dealurile pe care-și au gospodăriile:

...dealu-i deal și valea-i vale...

...mândra-i mândră, până moare...

Dacă vrei să te duci dela un capăt la altul al satului, nu faci altceva decât tot sui și iar cobori, pentru că, după cum am mai spus, locul pe care-i așezat e tot un deal și-o vale și... totul așezat în vârful dealului, cam la 800 m. altitudine.

Toate aceste dealuri fac comunicația locuitorilor anevoioasă, mai ales că gospodăriile sunt împrăștiate care 'n cotro, una 'n deal și alta 'n vale. În partea unde s'ar putea considera mijlocul satului, cam pe la „școala din sat“, locuințele sunt mai aproape unele de altele, dar nici aici nu poate fi vorba de-o orânduială, de un drum cu case de o parte și de alta, cum se vede în alte părți, ci din drumurile mai mari se deschid con-

tinuu cărării în sus și'n jos, încât, dacă nu ești bun cunoscător al locului, te poți rătăci ușor. Te uiți la câte-un biet om ce locuște în vârful dealului suindu-se din Vale cu câte 2 cofe cu apă, legănându-se în dreapta și'n stânga, vreme de aproape o jumătate de ceas. Il poți urmări ca pe-un melc. Un astfel de sătean, spunea odată că mai bine i-ar părea să-i ceară un drumeț 10 lei, decât o ulcea de apă! D'apoi cu carul cu boi sau cu căruța cu cai! Greu la deal și greu la vale!

Primăvara însă, când ies oamenii cu plugul pe vârfurile dealurilor, sau când ies la prășit porumbul, de jos, din vale, ți se pare să-s zugrăviți pe bolta cerească. În amurg, aspectul e și mai pitoresc: se văd niște umbre, forme de oameni și animale, mișcându-se încet de ici, colo, pe cenușiul închis al cerului, ca niște imagini.

Vara, când totul e cuprins de verdeață, cărăriile șerpuite și căsuțele albe îmbrățișate de câțiva copaci, cocoțate pe vârfurile dealurilor ca niște cuiburi, îți dau satisfacția ce-o ai în fața unor tablouri splendide. Apoi seara, să fii cât de împietrit la suflet, nu se poate să nu admiri luminile împrăștiate pe toate dealurile, ca niște stele căzute pe pământ

și să nu-ți oprești ochii pe coasta cecoboară spre șoseaua Cluj—Turda unde, stă de streajă, încondeiată aproape în întregime pe bolta cerului, biserica, către care suie, ca niște dungii sure, cărările credincioșilor.

Mai spre miază-zi și chiar lângă șosea, se găsește primăria. Peste drum de primărie, un local mare, impunător, încă neterminat: Casa Culturală a Astrei. Tot lângă șosea, înapoi spre Cluj, este „școala de lângă drum“, o clădire originală de tot. Postul de jandarmi și „școala din sat“, sub același acoperiș, se găsesc cam în mijlocul comunei.

Cel mai înalt punct ar fi socotit în dealul *Pândelei*, în cimitirul din marginea satului dinspre Cluj. De-acolo, se poate vedea o bună parte a satului, căci tot, nu se poate vedea de nicăiri afară, bineînțeles... de aeroplan.

Alte dealuri mai însemnate ar fi: dealul *Bucatelor*, cu pământ bun pentru cereale; dealul *Ciuhei*, unde o fi fost vr'odată vr'o sperietoare celebră; dealul *Horghei*, nume dela vr'un locuitor vestit ce și-a avut gospodăria acolo și vârful *Dosului*, unde se întâlnesc trei hotare: al Felea-cului, al Clujului și al comunei învecinate, Gheorgheni.

Prin mai multe văi, sunt niște izvoare de apă unde sătenii adapă vițele, femeile limpezesc rufele sau își duc acasă apa pe care-o scot c'un fel de găleată prinsă 'ntr'un vârful de prăjină.

În unele locuri, aceste izvoare se preling în formă de părăiaș, de pildă Valea Clejiei, căreia i se zice așa pentru că trece prin proprietatea bisericii. Apoi, șipotul Nicoreștilor, șipotul unde se face sfințirea apei la Bobotează, șipotul de lângă drum, etc.

Fântânile sunt cam rare, pentru că nu iese apă peste tot. S'a întâmplat să se sape în mai multe rânduri, fără să se dea de apă. De aceea, locuitorii nu prea au curaj să se apuce de-așa ceva. Astă vară venise un „inginer“ c'un fel de „drăcie“ în mână și se plimba cu ea prin curtea omului care dorea să-și facă fântână. Când era pe-aproape de apă, un „clenci“ dela drăcie, ce stătea în sus, începea să tremure, iar când inginerul se găsea cu picioarele chiar pe izvor, clenciul cădea în jos. Apoi, oamenii inginerului, „sfredeleau“ pământul până dădeau de apă. S'au făcut așa câteva fântâni. Se strângeau oamenii ca la urs și priveau „drăcia“ ca pe ceva necurat. Un sătean

mai bătrân zicea cu mâhnire în suflet:... „ar ajunge oamenii să facă mașini să-l cate și pe bunul Dumnezeu, dar nu i-a mai răbda puterea Lui pân'atunci!“...

Un altul, care tot umblase în viața lui după scormonit comori, ținându-se morțiș de niște visuri din tinerețe, pe care și le-a tălmăcit mereu de-atunci, a întrebat în taină pe inginer dacă „drăcia“ nu cumva arată unde sunt ascunse căldări cu galbeni, c'apoi... ar săpa el, n'ar fi nevoie să mai sfredelească inginerul cu mașina.

Iarna e mai grea sau mai blândă, după cum e și în restul țării. Cam odată sau de două ori, în fiecare iarnă, suflă un vânt turbat dinspre apus, care ridică zăpada 'n slăvi și infundă ulițele ce le întâlnește în cale. Locuitorii nici nu consideră iarna trecută până ce nu se abate „fășelnița“ asupra satului lor, chiar să fie trecut de 15 Februarie. Și... fășelnița vine cu siguranță. Câteodată, durează mai mult; câteodată, mai puțin. În timpul acesta, șoseaua Cluj—Turda e înzăpezită pe-o porțiune bună. Mulți săteni, ce locuiesc în apropierea șoselei, stau toată ziua cu boii sau cu bivoli înjugăți, așteptând să cadă în capcană vr'un automobil pe

care să-l scoată la liman, cu plată, după invoială.

Înspre primăvară, suflă un vânt dinspre miază-zi care, fără îndoială, topește zăpada și aduce timp frumos.

Pământul arabil e puțin productiv. Cât ce se desprimăvărează, vezi câmpurile și grădinile pline de grămăjoare de gunoi. De abia prididesc oamenii cărându-l toată toamna și toată primăvara, până ies cu plugul. Îmbucând dintr'o bucată de pâine neagră, îndeamnă mereu la drum vacile sleite de puteri, cari-și lungesc gâturile sub povara jugului. Seara, se 'ntorc zdrobiți de suișuri, cântând încet, târăgânat. Cu pomăritul, desigur că s'ar face mai bună treabă aci, dar prea sunt scumpi „oltoanii“.

Te uiți de jur împrejur, la satul împrăștiat, la căsuțele răslețe și-ți vine să te gândești la oamenii aceștia ca la niște pustnici, dornici de reculegere. De fapt, nu-i așa. Felecanul e om dornic de petrecere, de adunări și de tot felul de vieață sufletească. Nu stă cătuși de puțin la gânduri să plece sau nu de-acasă, când e vorba de-așa ceva, chiar dacă trebuie să treacă șapte dealuri. Nu-i vorbă, că jocurile lor și le-au cam așezat așa ca să nu prea suie

spre ele, pentrucă, pe bună dreptate, atunci când se duce omul acasă, se poate odihni în voie, dar la joc, nu trebuie să se ducă obosit.

În partea dispre miază-zi și apus, în vecinătate, dincolo de hotarul Feleacului, dar chiar de îndată ce ieși din sat, spre Turda, se întinde o pădure încărcată vara de fel de fel de flori și roșie pe alocurea de fragi și de smeură. Aci, în grupuri sau singuratici, „domnii din Cluj” se tolănesc vara pe iarbă, sorbind aerul ca pe-un pahar cu apă când ești ars de sete.

În partea de apus, unde se poate merge ușor, depe șoseaua ce vine din Cluj, pe „drumul spre pădure”, se găsește locul căruia i se zice „la izvor”, c'o fântână de unde țâșnește apa prin gura unui leu. Vara, apa-i ca ghița și iarna e călduță ca laptele din ugerul vacii. Se zice c'aici venea regretatul dr. Bilașcu de cel puțin 2—3 ori pe săptămână, vara, își aducea merinde și ședea toată ziua întins pe iarbă, mânca și nu se mai sătura bând la apă din acest izvor și respirând aerul pădurii.

Tot cam în partea aceasta, se găsește o casă de odihnă pentru skiori și excursioniști, „la Udvary” cum i se zice, după numele unui Ungur

de pe vremuri, ce administra localul. Aci, vara, în zilele de sărbătoare, roiesc „domnii“ pe drum, prin pădure și prin tufișuri. „*La Udvary*“ se găsește mâncare și băuturi, popicărie, etc.

În amurg, după ce ultimii oaspeți ai pădurii au coborât încet la vale, împrejur vezi cuiburi, cuiburi de iarbă culcată la pământ. Vântul saltă încetisor hârtiile cu pete de grăsimi, mărturia meselor întinse. Câte odată se aude tremurând, în fundul pădurii, un glas de chitară sau mandolină. Un întârziat, desigur, care-și soarbe ultima picătură de libertate.

Noaptea coboară încet de-asupra satului, tot mai aproape și mai aproape, sgomotele se pierd în depărtări. Te uiți la frumoasa ce râde printre ramuri și te gândești la veșnica și nemărginita putere a Celui de sus, la veșnica și nemărginita frumusețe a darurilor Sale!

INTINDEREA TERITORIALA, POPULAȚIA, MIȘCAREA POPULAȚIEI

În afară de cazul c'ai vrea să faci pe Toma necredinciosul și s'o iei la picior ca să te convingi personal, orice locuitor al comunei îți poate spune că: hotarul Feleacului se întâlnește la mieză-noapte cu hotarul orașului Cluj și al satului Someșeni; la mieză-zi, cu hotarul satului Vălcele; la apus, cu al Cluj—Mănăsturului, iar la răsărit cu al com. Rediu și Gheorgheni. Tot acest pământ e împărțit, după harta cadastrală a comunei, în 12 porțiuni, astfel: *Intravilane, Cărbunari, Șipoțele, Sub Șipoțele, Făgețele, Inațe, Fânațe, Făget, Cărărele, La Stâni, Valea Ursului și Poiana Popii.*

Mai în toate satele, țăranii botează diferitele porțiuni de pământ din hotarul comunei lor, cu diferite numiri, pentru buna lor orientare. — „Ce pământ fi dai fetei de zestre?”

— „Bucata ce-o am la *Șipoțele* și cea de la *Stâni*“.

— „Nu-mi vinzi mie locul din *Făget*?“... etc., etc.

Suprafața în total se poate împărți așa: *loc arător*, 1056 jugăre cadas-trale și 1443 stj.²; *fânaș*, 640 jug. și 579 stj.; *pășune*, 484 jug. și 1111 stj.; *pădure*, 977 jug. și 1286 stj.; *grădini*, 424 jug. și 1124 stj.; *vatra și neproductiv*, 141 jug. și 1081 stj. *In total, teren productiv*, 3584 jug. și 743 stj. și *neproductiv*, 141 jug. și 1081 stj.

Total general, 3726 jug. și 224 stj.

Stai să ne mai odihnim puțin, că cifrăria asta-i lucru plictisitor al naibii.

Pe deasupra, 34 locuitori au fost împroprietăriți, prin reforma agrară, cu 26 jug. și 800 stj., iar comuna cu 203 jug. de pășune și 179 jug., pădure. Din rezervele statului, s'au dat: 2 jug. pentru O. N. E. F., 12 jug. pentru școală și 14 jug. lot zootehnic, pentru vitele de prăsilă.

La toate-i bună primăvara și bun ești Doamne că ne-o trimeți, dar când e vorba să-ți concentrezi min-tea la câte-un puhoi de-acesta de dațe, te dor creeri, năcăjindu-te să nu observi ghiociei, albi ca gândul unui copil, ce stau în păhărelul de pe masă sfioși și gânditori, să-ți as-

tupi urechile cu palmele, ca să n'auzi chiuiturile ștregarilor ce se joacă de-a mingea prin grădinile de abia svântate, să te faci că nu simți sau să te muți de colo, colo, prin casă, ca să nu te-ajungă o rază dulce și caldă de soare, ce pătrunde prin fereastră! Nu de altceva, dar te trezești că în loc de zootehnic, zici politehnic sau zoologic! E lucru mare să fie omul distrat și dacă are de lucru cu cifre, faptul e de-a-dreptul periculos. Să ne gândim dar că afară-i toamnă, că ghiocerii sunt artificiali, că la cele câteva musculițe, ce se sbat în freastră, le miroase a „*flit*“ și... să vedem ce-i de zis mai departe.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Înainte de revoluția din 1848, care-a răscolit toate pădurile și toate casele oamenilor, locuitorii comunei Feleac — iobagi — munceau pământul orașului Cluj, care era socotit ca *Stăpânul pământului*, după cum în altă parte erau boierii. După revoluție, iobagii au fost emancipați și improprietați — 348 de inși — cu pământul ce se împarte în 10 porțiuni, astfel: *Poiana Popii*, *Valea Ungurului*, *Pădurea eclesiastică*, *Măzărele*, *Puturoasa*, *Cărbunar*, *Făget*, *Sălaj*, *Valea Ursului* (Valea Căpriorii și Cătăragele) și *Plopiș*. În

suprafață totală de 1442 jug și 517 stj.

Impărțeala s'a făcut proporțional cu munca prestată de fiecare: unul muncise cu brațele, altul c'o vită, cu 2 sau cu 4, după cum a avut. Bisericeii i s'a dat eclejie 104 jug. și 134 stj.

De fapt însă, locuitorii n'au fost puși în posesiune și în anul 1860, trei țărani, mai de frunte, au pornit cu proces în contra celor ce le făceau nedreptatea. Procesul a durat până în anul 1864 și interesele iobagilor din Feleac au fost susținute de marele naționalist Ioan Rațiu din Turda. Se găsesc și acum documente de pe vremea aceea semnate de distinsul român, la actualul președinte al „foștilor iobagi”, Dumitru Vasilie a Drulii.

În timpul procesului, Românii au fost asupriți și s'au făcut numeroase percheziții pe la locuințele celor bănuți, cu scop de a-i deposeda de actele doveditoare, sprijinitoare pentru cauza procesului. Dumitru Ilisie a fost întemnițat și i s'a cotrobăit toată casa, până în cele mai mici unghere. Actele însă erau ascunse, parte sub piatra de pe vatra focului, cum era pe vremea aceea și restul sub un vârf de căpiță de

fân. Peste tot au căutat Ungurii, dar acolo nu le-a dat în gând să caute. În ajunul sentinței, pe când locuitorii Feleacului erau pe punctul de-a câștiga procesul, *Stăpânul pământului, Orașul Cluj*, a intervenit pentru împăciuire. Și, cum e Românul: *mai bine-o împărțeață strâmbă decât o judecată dreaptă*. Cei 348 de iobagi s'au mulțumit cu 673 jug. și 494 stj, nici jumătate din ceea ce poate ar fi câștigat după pronunțarea sentinței. Actul de împăciuire a fost ratificat de *Tabla regată* din Tg. Mureș (Curtea de Apel) și de atunci sunt buni stăpâni pe porțiunea de loc specificată în acest act, pe vremea aceea cam $\frac{3}{4}$ pădure și restul pășune. Acum pădurea s'a tăiat și în afară de niște lăstari, pe cari „organizația foștilor iobagi“, tot umblă după autorizație ca să-i taie, e numai pășune, care se folosește prin indiviziune, de jugăr o vită mare sau 2 viței.

Dorința locuitorilor ar fi ca locul să se parceleze și fiecare să-și folosească partea după cum va crede de cuviință. „*Pășune mai avem noi, da loc arător mai puțin, că doar de-s 2 ori 3 gazde la noi în sat, care să nu cumpere bucate*“.

Locuitorii comunei Feleac sunt

Români până într'unul. E lucru cam de mirare că nu s'a putut aciua aici nici un străin. Am avut pe vremuri un notar ungur „om tare deștept și cu regulă în toate și unul „de jid“ — care — „tare fain vorovea cu noi“ dar erau foarte nemulțumiți, cărteau continuu și n'au răsuflet ușurați până nu i-au văzut porniți din loc. „Să nu fie tomna așa, da să fie Români de-ai noștri“.

În localul unde se găsește acum „școala de lângă drum“ era pe vremuri cârciuma comunală, proprietatea orașului Cluj, care se dădea în arendă, la licitație publică, pe-un timp limitat. Arendașii erau de regulă Evrei din Cluj, cari veneau să se gospodărească aci, sub ochii plini de necaz ai Felecanilor, cari nu s'astâmpărau deloc și făceau din când în când câte-o pozna, de-l puneau pe gânduri pe bietul cârciumar. Ba-i aprindeau, așa în glumă, câte-o căpiță de fân, pe care tot ei alergau de-o stingeau imediat, fără să se știe cum și de unde a venit focul; ba, când, nu-i vedea nimeni, îi sfredeleau câte-un butoi de vin, de-l făceau de pagubă și tot așa, de ajunsese cârciuma comunală de-și tot schimba stăpânii. În cele din urmă, a fost donată comunei, la cere-

rea locuitorilor, cu scopul de-a servi de local de școală, întrebuințare care i s'a dat până în ziua de astăzi.

Apoi, mai sunt câteva familii de Țigani, cari de fapt n'a domiciliul stabil, ci vin în Feleac, până termină toate oalele și lighianele de cârpit, apoi se duc și iară vin și tot așa mereu.

Mai este aici un biet Român venit din Rusia, paradisul pe pământ. A căzut prizonier, în timpul războiului, pe frontul Galiției, unde la un asalt au fost prinși vr'o 500 de inși. Mânați dindărăt, pe jos ca vitele, arși cu biciul peste față și picioare, timp de 16 zile, cu mâncare odată pe zi, te miri cum au mai putut trăi. Dumnezeuul celor nenorociți i-a ocrotit. Tot așa au fost cărați, dintr'un loc într'altul prin Asia Mică, prin diferite orașe și'n cele din urmă li s'a dat de lucru la căile ferate. Acolo, într'un sat „*curat românesc*“ — Moldovanca — s'a cunoscut cu o fată care „*grăia moldovenește*“, a luat-o în căsătorie și-a adus-o în Feleac. Au avut acolo și un copil pe care l-au botezat în ascuns, la popa acasă, iar după ce au ajuns aici, în Feleac, de bucurie că botezurile se pot face pe față, fără nici o grijă, au mai făcut un copil. Să mai și glu-

mim că îndată vin iar cifre de-acelea cu... numărul nașterilor, numărul căsătoriilor, numărul morților și tot felul de numere ce te ameteșc.

Așa, era vorba de biet cetățeanul acela rătăcit prin Asia Mică. Sub regimul rusesc, după cum se mai știe: pâinea pe piață cu 25 de ruble Kg.; carnea cu 16 ruble Kg; o găină cu 16 ruble; dacă ai casă, poți s'o vinzi, dar nu și locul de sub ea, că terenul e al statului; lucrătorii de pământ, agricultorii, sunt datori să dea arenda în natură, pentru stat, 12 mierțe de bucate pentru fiecare jugăr ce-l muncesc, iar dacă se întâmplă cumva vreun an rău, de recolta nu-i suficientă nici pentru arendă, agricultorul trebuie să cumpere cereale de pe piață și să dea statului, tot să dea și iar să dea, vorba ceea: frunză verde de dai n'ai și de n'ai, trebe să dai.

Traiu de-al lor, fie la ei, acolo! Românul nostru tot a încercat ba 'ncoace, ba 'ncolo, timp de 20 de ani, să-și facă drepturi și să se întoarcă acasă. Ți-ai găsit! Până nu i-a confiscat tot ce-a avut de valoare, până nu l-au stors de ultima rublă, nu i-au făcut vânt peste graniță. Acum stă liniștit la căsuța lui și-i necăjit că în România Mare, de care vorbește cu fanatism, nu-și găsește un

locușor cât de modest, ca să muncească pentru familia lui. E un tâmplar iscusit. Atâta pământ n'are ca să se apuce de plugărie. Intr'un rând își găsisse un loc și lucra fericit, cu sârguință, dar după puțin timp a fost înlocuit c'un ungur. Nu poate de fel să-i intre în cap această nedreptate, mai ales că locul îl avea la o instituție românească.

Incolo, pace. Toți locuitorii sunt buni credincioși ai religiei gr. catolice. Despre alte confesiuni, ce să zic? Ia, câte-un *pocăit*, doi, care, când vede că mâna morții vine să-l strângă de gât, se înfricoșează și-l cheamă în grabă pe Părintele să-l deslege de păcat.

Toată comuna numără 582 de gospodării, cu 2452 de suflete. Luând, așa la întâmplare, câțiva ani mai caracteristici, adică, *dinaintea, din timpul și de după războiul mondial*, și privindu-i din punctul de vedere al nașterilor și mortalității, ei se prezintă în felul următor¹⁾:

¹⁾ Vezi tabloul de pe pag. 35.

După cum se vede, în anul 1912 au murit cam prea mulți copii, fără să fie vreo epidemie în comună. De asemenea, se notează, că în anul

Anul	Nașteri		M o r ț i								Căsătorii
	b. f.	Total	până la vârsta de 2 luni		până la vârsta de 2 ani		dela 2 ani în sus		Total general		
			b. f.	Total	b. f.	Total	b. f.	Total			
1912	56	106	9	19	7	2	14	13	27	55	15
1918	22	43	1	4	9	7	16	35	61	81	16
1919	52	98	3	6	5	1	6	14	29	41	51
1933	44	85	2	2	8	3	11	9	14	23	36

1919, dela 1 Ianuarie până la 7 Iunie, n'a fost nici un caz de moarte. În anul 1933 a murit bătrâna Varvara Dumitru, în etate de 97 de ani.

Când vorbești de-atâtea nașteri și de atâția morți, nu se poate să nu te gândești la două lumi, care există de când a făcut Dumnezeu pământul: una de deasupra lui, care se svârcolește, aleargă, asudă și alta care doarme în liniște, sătulă de bani, de avere, de mărire și de toate deșertăciunile vieții.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

STAREA ECONOMICĂ.

S'a zis de multe ori că, improprietărea țăranilor e un rău din punct de vedere economic; că împărțeala pământului cu lipsa de mașini agricole după ea și cu nepriceperea țăranului de-a lucra ogorul așa cum îl lucrau marii proprietari, boieria aceasta a țăranului de-a face cu pământul pe care-l stăpânește ceea ce crede el că-i bine să facă, a dus la o micșorare a valorii rodului și din punct de vedere al calității și și al cantității.

Privind lucrurile pe deasupra, s'ar putea ca acesta să pară un adevăr. Cobotîndu-ne însă la viața de toate zilele a satelor noastre și comparînd-o cu cea din trecut, ne convingem că improprietărea țăranilor a fost cel mai mare și mai cu dreptate bine ce s'a făcut în lupta pentru afirmarea neamului nostru. Dragostea de pământul pe care a-

cum se simte stăpân, îi dă putere de muncă, fără să-și stoarcă vloga din oase, iar rodul muncii sale, cu care e liber să facă ce vrea, îi dă putința să-și trăiască și vieța sufletească, nu numai cea animală. Din iobag, din vită de muncă pe pământul său, căci pământul acesta moștenire dela strămoși îl are, dela vitejii ce l-au apărat cu pieptul și cu sângele lor, iată-l pe țăranul român chibzuind în casă, cu ai săi, cum să-și împartă munca pe-a doua zi.

Nu numai gâtul de intrat în jug, nu numai trupul de împins la greu și gura flămândă de-așteptat să i se arunce o bucată de pâine, ci iată la lucru judecata, voința, hărnicia, dragostea, devotamentul, puteri sufletești cu cari bunul Dumnezeu a fost darnic față de poporul românesc. Chestiunea privită în general se potrivește fiecărui sat în parte.

După cum am mai spus, terenul productiv al comunei Feleac e de 3584 iug. cadastrale și 734 stj; iar locul arabil de 1056 iug. și 1443 stj. Loc cam puțin pentru numărul locuitorilor și numai așa se explică faptul că sătenii își valorizează în Cluj aproape tot ce bruma au pe lângă casă: găini, pui, ouă, lapte, smântână. Cu banii adunați cu țărâita zi

cu zi, își cumpără secară, grâu, porumb, toate cele necesare pentru hrană, casă și îmbrăcăminte. Pământul îl gunoesc destul, dar din pricina pietrei și-a argilei, cu care e amestecat din belșug, rodul e cam puțin și de calitate inferioară. Se trudește românul de dimineață până seara, pentru ca să-și poată câștiga existența lui și-a familiei, chibzuind în toate felurile, ocolind pe toate cărările necazurile sărăciei. Străinătățile, alergatul aiurea după câștigat bani, nu-i ademenesc.

*... Stai acolo unde ești,
Că mai bun loc nu găsești...*

Ba se zice că un sătean a plecat odată în America, da mai mult de gura femeii, decât de dragul banilor mulți. Acolo, cum e românul, săracul, l-a apucat dorul de cămin și-a început să muncească cu înfrigurare, înnodând strâns leu cu leu și visând în satul lui o casă de om fruntaș, cu bătrânețele la adăpost de necazuri. Scrie el carte acasă și-i spune femeii toate câte-l frământau. Femeia viclană, ști-o păcatele ei cum a fost, îi trimite carte înapoi că numa să trimită omu bani, c'apoi s'apucă ea de clădit, treptat, treptat, nu să tot strângă banii și-apoi să i-i fure cine-

va. Stă românul 2—3 ani în America, muncește, strânge bani, trimete la nevastă și așteaptă mereu cu nerăbdare scrisorile dela ea, în care-i spunea anume ce fel de casă ridică, cât dă la lucrători, ce mai are de făcut și întotdeauna — nu uita să adauge — că el să stea acolo cât de mult și să tot trimeată bani, dacă vrea să fie lucru cum se cade. Intr'o vreme, îl apucă pe om dorul de-ai lui, de nu-l mai putea suferi și fără să scrie nevastei, se socotește, că în loc să mai trimită banii cu poșta, să-i aducă el, așa pe neașteptate și să vadă și ce mai e de făcut la casă. Când a ajuns la marginea satului, i s'a tăiat răsuflarea, atât era de nerăbdător. A ajuns înaintea curții lui... la poarta lui.... dar, cum era seară și întuneric, i s'a părut c'a rătăcit drumul. Se freca buimăcit la ochi, căci nu-i venea să creadă ceea ce vedea, în locul casei pe care o visase el de-atâtea ori, când, frânt de oboseală se trântea pe așternut gemând ca o vită, în locul casei pe care și-o înjghebase cu gândul deasupra rândurilor trimise de nevastă, el vedea căsuța cu acoperișul de paie, cârpit pe ici pe colea, cu fereastra s'o acoperi cu palma, cu stâlpii îndoiți de vreme, căsuță pe care nevastă-sa zisese c'a

dărâmat-o de mult. A intrat înăuntru. Ce-a vorbit cu cinstita lui soție, nu știu. Atâta știu că omul a rămas până la sfârșitul vieții lui trist, abătut, scârbit de vieață, iar unii și alții cârteau pe ici, pe colo, că... vezi dacă nu se mulțumește omul cu ce-i dă Dumnezeu și umblă după averi prin țări streine... Să fi muncit la casa lui, tot ar avea ceva mai mult, decât ceea ce are acum.

Hărnicia și răbdarea țaranului român nu pot fi discutate și puse la îndoială. Pe deasupra însă sunt atâtea talente cari, rămânând necultivate, se pierd, fără exagerare, adevărate genii. E lucru de mirare cum un astfel de țaran talentat — Corcea Iacob — fără să fi fost vr'odată la vr'o școală sau în vr'un atelier unde să primească instrucțiuni, face viori de-o perfecțiune ireproșabilă. Un dulăpior cu tot felul de sticlute, un coș cu scândurele, un altul cu ferăstrae și cuțite mari și mici, o sârmă prin mijlocul casei de care sunt agățate viorile, iată un atelier neștiut de lume, dar în care se lucrează încet și bine.

— „Casa, singur, cu mâna mea mi-am făcut-o, c'am fost sărac, n'am avut nimic dela părinți“.

E una dintre casele cele mai chipe-

răbdarea cu care stăpânul ei a construit-o.

Cei mai avuți locuitori ai comunei n'au mai mult de 40—50 iug. de pământ, vr'o 20—30 de oi, câte-o pe-reche, două de boi, vaci, bivoli sau cai. Nu mai vorbim de mijlocii sau codași, cari-și duc vieața de azi pe mâine. Ziua de lucru cu brațele se plătește cu 30 de lei, la coasă 50 de lei, iar cu vitele 200 de lei. Sărbători păgânești au destule, dar numai pentru femei. Bărbații lucrează, câte-odată și în cele creștinești. În toate Vinerile de peste an, nu se toarce cânepă, că-i vai și-amar de cine-ar îndrăzni să facă așa ceva, că vin ielele. Toate Joile după Paști până la Rusalii sunt sărbători mari și femeile nu îndrăznesc, în aceste zile, să s'apuce de nici un fel de lucru. Acestea în afară de *sfredeluțe*, *miezepăreze* și altele.

Cu grădinăritul nu se prea ocupă locuitorii Feleacului. Cunosoc femei cari se duc, primăvara, de vând lapte pe piața Clujului și vin acasă cu ceapă verde. O singură explicație am auzit: sunt prea scumpe semințele.

Un bătrân spunea odată, în glumă, c'o femeie vrând să puie arpagic în pământ, l-a pus tot cu rădăcina în

sus și, de atunci, toate femeile știu că în grădinile Feleacului nu se face ceapa, nu-i priește locul. Alta, a semănat primăvara morcovi și pătrunjel, da până toamna nu s'a mai dus prin grădină, când, căutând ca să ia și să puie în supă, n'a găsit nimic. Cartoful, fasolea și varza se bucură de-o mai mare atenție. Tot așa, pomicultura. Rar să găsești un om în sat care să n'aibă pe lângă casă câțiva pomi fructiferi. Și și-ar sădi și mai mulți, dar li-e greu să-și facă rost de altoi, din cauza scumpetei. În deosebi au meri, peri și pruni. Au avut și cazane sistematice de făcut țuică, dar din cauza impozitului, mulți s'au lăsat păgubași. Acum sunt numai doi. Doi săteni vorbeau odată între ei: „Eu mi-am făcut toate prunele vinars și-mi pare rău că numai odată m'am îmbătat“...

— „Cum, mă, numai odată, nu-mi vine să te cred!“...

— „Numai odată, că de când am început a fierbe și până n'am mai avut de fel, eu nu m'am mai trezit...“

Cuptoare de uscat se găsesc, dar când dă Dumnezeu de se fac prune multe, atunci le usucă oamenii pe leasă în cuptorul de pâine sau le fac magiun — silvois — în căldări mari de aramă.

De vândut, vând în Cluj — când e an bun și e roadă. Duc așa cu traista sau cu desagii câte 10—20 Kgr. — mere mai ales — și le desfac cu gră-măjoara sau cu kilogramul.

Dintre plantele textile numai cânepa se cultivă și pe întinderi mici, deoarece nefiind aici nici un râu, să-tencile n'au unde s'o topească. Și aceea care se cultivă, se topește în niște băltoace — tăuri. — Din cânepă se face pânză, iar din pânză cele necesare pentru casă: cămăși, cearcefuri, șervete, etc.

Despre creșterea vitelor, același lucru ca în oricare din satele noastre: țăranul își iubește din toată inima tovarășul lui de muncă, tovarășul de viață și și-l îngrijește, fiecare, după puteri. Un mare rău e, că, sătenii, în lipsă de boi, chinuesc bieteile vaci și după ce le storc de lapte, le pun la jug. Mulți însă, în loc de vaci țin bivolițe, poate pentru că bivolul — mai nesimțitor — învinge mai bine greul.

Vacile sunt corciturii și în număr de 566 în afară de vițelele de peste și de sub 2 ani, în total, 71. Proprietatea directorului dela școală, o vacă de toată frumusețea, *Mândra*, — soiu pur Simmenthal — care, bine îngrijită dă 20—22 de litri de lapte pe zi, e așteptată cu nerăbdare de toți vecinii să aibă câte-o vițelușă.

Boi, numai 59, juncani 6 și tuari 3. Bivolitele 226, vițele 27, 2 juncani și 1 taur. Mai sunt 60 de cai, 83 de iepe, 15 mânzi și 1 armăsar. Mai departe, 920 de oi țurcane și 5 berbeci; 35 de scroafe, 26 de porci și un vier. Nu cumva să uit că este și un măgar.

Găini cu cloște, cu tot sunt 2986, găște 5 și rațe 24.

Grajduri au toți locuitorii; altele mai rele, după starea fiecăruia, de obicei făcute din bârne de lemn, lipite cu lut și acoperite cu paie.

Chestiunea pășunatului e o problemă în fiecare primăvară. În afară de taxa în bani, care variază după loc și an între 100—200 lei de cap de vită, taxă în care se cuprinde costul ierbii și plata păstorului, în afară de acești bani, fiecare e dator să dea în natură, tot de cap de vită: $\frac{1}{4}$ kgr. de slănină sau $\frac{1}{2}$ kgr. de brânză; 5 kgr. de pâne, 1 cupă de grâu, 1 de fasole și 1 mierță de cucuruz cu ciocălău.

Foștilor iobagi, cari au dreptul la pășunea pe care o folosesc prin indiviziune, după cum am mai spus, li se scade costul ierbeii, rămânând numai cu plata păstorului — în bani și în natură. Acolo se mână vacile cu lapte, cari pleacă de-acasă dimineața și se întorc seara. La „Tufele Roșii” — pășune comunală — se duc

vitele primăvara, când dă colțul ierbii și se întorc toamna, odată cu bruma.

Bieții oameni intervin la primărie în toate felurile să li se mai scadă din taxă și nu scot vitele din grajd până nu le ajunge cuțitul la os. Un sătean care are 3—4 vite de mână, trebuie să vândă pe una din ele ca să le plătească pășunatul la celelalte. Toată primăvara bătătoresc cărarea de-acasă la primărie și dela primărie acasă, pentruca la urmă să rămâie tot așa cum a fost la început.

Sunt în comună și stupi: 3 sistematice și 11 vechi. Roiurile se prind obișnuit, iar mierea se recoltează prin omorire.

Mărfurile de cari au nevoie locuitorii Feleacului, și le aduc din Cluj. Sunt și aci 2—3 prăvălioare, dar — vorba ceea — 3 lulele în dughene — nu găsești să cumperi aproape nimic. Oamenii, ducându-se, fiecare, personal în oraș ca să vândă lapte, ouă, etc., de ce-ar cumpăra din sat cu un leu, doi, mai scump la kgr. Sare, petrol, tutun, bomboane se găsesc întotdeauna și în Feleac, pentrucă, dacă vrea omul s'aprindă lampa și tocmai atunci observă că n'are petrol, e nevoit s'alerge la prăvălia din Feleac, că doar nu s'a duce până în

Cluj. Tot așa cu sarea, tutunul, chibriturile și bomboanele pentru copii.

Ceea ce are Feleacul mai modern, e oficiul telegrafo-poștal. Odată și odată a avut și telefon, dar acum nu se pomenește de așa ceva, pentrucă comuna nu și-a putut plăti taxele corespunzătoare. În schimb, cu poșta stăm foarte bine. *Poștașul*, un om între 35—40 de ani, cu ochi albaștri, cu mustața blondă, cu bocancii spârți, se duce la primărie de 3 ori pe săptămână — Lunea, Miercurea și Vinerea — dimineața între orele 8—9. Scoate traista de subțioară, o umple cu hârtiile ce i le dau autoritățile și o ia rara până la poșta Centrală din Cluj. Acolo descarcă, iar încarcă corespondența Feleacului și se întoarce suind la deal, cu traista în băț, ca un moș Crăciun cu daruri. Serviciul acesta îl face pentru 200 lei pe lună. A vrut de mai multe ori să dimisioneze din postul pe care-l ocupă, dar și-a retras dimisia fără multă vorbă, îndată ce-a observat că se găsesc alți pretendenți. Decât nimic, și atât e bine, barem scapă omul de grija *dohanului*. Și ce mulțumit ar fi dacă — cel puțin — i s'ar plăti regulat acești bani. Are omul restante și se teme să nu intre în conversiune.

Acum, să zicem — Doamne ferește — că mi-ar muri mie sau altuia, cineva, o rudă îndepărtată. Telegrama să sosească în Cluj, Vineri, după plecarea poștașului la Feleac. Sâmbătă și Duminică e pauză. Luni se duce și Luni după masă, cam după ora 4, îmi sosește vestea, pe când, mortul, desigur c'ar fi în groapă!...

În schimb gazetele la cari suntem abonați ne vin cu vraf, ce gândești, se strâng acolo la poșta din Cluj de deabia o fi așteptând funcționarii să se scape de ele, să-l vadă pe Ilie cum le îndeasă în traistă și se duce cu ele.

Bugetul comunei pe exercițiul 1933—34 este de 443.000 lei, din cari nu s'au încasat nici jumătate. Numărul contribuabililor, 702. Oamenii plătesc impozitul anevoie de tot. Au restanțe pe câte 2—3 ani în urmă, atât față de comună cât și față de stat. Cei dela primărie se văd nevoiți să-i strângă în chingi, din când în când și numai așa pot scoate strictul necesar.

Cine e de vină? În aceeași măsură: sărăcia și politica demagogică.

LOCUIȚA SĂTENILOR, OCUPAȚIILE, TRAIUL, PORTUL.

Să mergem la casa unui sătean. Încă de pe la poartă ne cam dăm seama unde-am nimerit: la un om mai bogat sau mai sărac, mai gospodar sau mai nepriceput. Casa spune acest lucru despre stăpânul ei. După felul cum e ridicată, după starea în care se găsește pe dinăuntru și pe dinafară, după dependențe, poți judeca, fără să te înșeli, hărnicia, priceperea și punga omului; după curățenia casei și-a curții, după orânduiala de peste tot, după alesăturile de pe ștergare, de pe fețele de pernă și de masă, după așezatul bli-delor din cui și după florile din fereastră, cunoști mâna și sufletul femeii.

În Feleac, cam în general, oamenilor le place să-și orneze porțile cu

crestături în lemn — mai priceput sau mai stângaci — cu diferite înflorituri cu fierul ars sau să-și scrie numele pe ele și anul când le-au ridicat, totul însă fără nici un fel de valoare artistică.

Fiecare casă are în față o prispă — târnaț — cu pământ pe jos și înfundată cu scândură dreaptă. Din târnaț, intri de-a-dreptul în casă, de obicei cu 2 camere ce corespund una cu alta printr'o ușă. Tinda a cam dispărut; numai la casele bătrânești se mai găsește. Faptul acesta ar avea următoarea explicație: în dorul de a-și ținea o cameră mai curățică, unde să poată primi un străin, unde să se poată păstra zestrea fetelor fără să se afume, prăfuiască sau tăbăcească cu mirosuri de mâncare, femeile s'au gândit că la clădirea unei case să se mărească întrucâtva dimensiunile tindei, transformând-o în cameră de locuit, iar camera propriu zisă din planul oricărei case țărănești să fie păstrată după cum am spus. Iarna-i un buclucă, deschizându-se ușa de-a-dreptul afară, frigul năvălește cu grămada în casă. Dacă văd sătenii așa, unii dintre ei, nu toți, mai ales cari au copii mici, își schimbă reședința de iarnă în cealaltă cameră, mutând

lucrurile de valoare dincoace până primăvara, când iarăși se mută.

Unele locuințe sunt construite din bârne de lemn, altele din cărămidă nearsă — vaioage — sau arsă, fiecare după puteri, toate lipite cu lut și văruițe, acoperite, cele mai noi, cu țiglă.

Afară de câteva excepții, camerile sunt cu pământ pe jos și cu grinzi pe sus. Una dintre cele mai chipeșe și mai igienice găsim la Dumitru Ion.

Soba — cuptorul — care încălzește iarna și pe care gospodina gătește mâncare, e bine îngrijită, frumoasă, cu plită și cu *ler* — cuptorul propriu zis — bine și cu gust lucrată din cărămidă colorată și făcută de câte-un zidar, om din sat.

Lada, care de care mai înflorată, păstrează zestrea fetei sau a tinerei neveste. În unele locuri sunt 2 sau 3 lăzi, căci și bătrânele mai au câte ceva de păstrat.

O *masă* sau două, lavițe cu spătar sau fără, vopsite sau nu, câteva *scaune*, un *blidar* și un *pat*. Patul e foarte interesant. O adevărată litieră. Din cele patru colțuri ale patului obișnuit, făcut din lemn, cu tablii scurte, se ridică până aproape de tavan patru șipci împreunate sus,

iarăși prin patru șipci orizontale, formându-se astfel un fel de paralelipiped gol — *herneu* — lung, lat și înalt cât patul. De acolo, de sus, femeia fixează, ca niște perdele, cearceafuri și scoarțe de care vrea și de care are: pentru toate zilele mai de purtare, pentru sărbători, mai frumoase. Cel care doarme în pat e astfel acoperit. Deasupra de tot, până aproape de grinzi, se pun, una peste alta, perne cu fețe alese, așa cum numai Româncele știu să aleagă. Patul e întotdeauna așternut pentru culcare. Saltea cu paie sau paie libere, așternute cu un cearceaf de cânepă, perne umplute cu puf. Ridici perdeaua și te poți odihni în voe fără să te știe nimeni. Acolo e ferită fata mare de ochii cui ar veni până în ziuă la casa omului și-ar putea s'o găsească dormind cu țoalele asvârlite de pe ea, acolo naște femeia și-și petrece lehzia, acolo înfundă tinerii pe cei bătrâni când în casă se găsește un ginere sau o noră. Asta iarna, căci vara tinerii mai dorm prin poiată, prin șură, sau prin podul poieții.

Nu te mai saturezi privind alesăturile dela capetele ștergarelor ce se pun pe după icoanele de pe perete. Atâta gust și răbdare, atâta iscusin-

ță și dragoste de datină, de felul de a lucra apucat din bătrâni, numai Româncea poate avea! Se zice că un lucru frumos și de adevărată valoare nu numai atrage privirea, ci o și reține. Cusăturile și alesăturile românești nu numai că atrag și rețin privirea, dar o subjugă, o pironesc, pun stăpânire cu desăvârșire pe ea, dând un fior de admirație streinului, iar nouă unul de mândrie care ne încălzește până în vârful degetelor. Acolo, acasă la el, în fiecare lucrător, în fiecare încreștătură în lemn, în fiecare împunsătură de ac sau bătae de vatal, acolo e firea Românului, inima și mintea lui moștenită dela strămoși.

Aproape fiecare sătean din Feleac are un ceas de perete, un calendar, o fotografie. Ard lămpi cu petrol. Să ieșim în curte. *Grajdul*, după puterea fiecăruia și după vitele care le are. De obicei, după cum am mai spus, din nuele sau din bârne de lemn, lipite cu lut și acoperite cu paie.

Găsim unul ce iese din comun, construit din piatră, chibzuit și cu bună rânduială, în curtea unui bun gospodar, Dumitru Alexandru. Câte-o *bucătărioară* de vară — cohe — *șura*, de obicei lipită de grajd și

sub același acoperiș cu el, unde-și adăpostește omul căruța și toate uneltele de plugărie; *cuptorul* pentru copt pâine făcut din cărămidă arsă, nearsă sau din nuele și lipit cu lut, câte-o *pivniță*, *fântână* — unde este — și *closetul*, mai încolo de lângă casă.

Ocupațiunea de căpetenie a sătenilor e aceea a tuturor țăranilor români: plugăria. Vreo câțiva sunt factori poștali în Cluj, dar cu gospodăria aci; câțiva lemnari sau ferari, ca oriunde, pentru nevoile satului. Femeile nu sunt chinuite, din cale afară, la munca câmpului cum am văzut prin alte părți. Ele mai mult pe lângă casă se învârtesc.

... *Femeie pe lângă plug.*

Ca bărbatul la țesut... dar asta nu înseamnă că nu se duc deloc pe lângă plug, că de nevoie ce nu face omul! Cam de obicei, sunt luate la sapă, la încărcatul fânului, la secere și la culesul porumbului. Multe au mașini de cusut cu cari cos cele trebuincioase pentru casă.

Pâinea și-o fac din grâu curat sau amestecat cu secară și se îndoață Românul cu pâine goală că laptele, ouăle, smântâna și găinile sboară pe piața Clujului.

Ciorba de fasole — fasole păzita — sau de cartofi — pere păzite — fasolea bătută, mămăliga cu brânză, mai variază regimul. Duminica și în sărbători își mai face creștinul rost de-o supă de carne, de-o oală cu sarmale, de niște tăeței cu brânză, de-o plăcintă, două.

Și așa, azi mai bine, mâine mai rău, trec zilele dacă e înțelegere în casă și are omul sănătate.

Cu portul, ceea ce se întâmplă mai în toate satele situate în apropiere de oraș. *Catrințele*, pe cari le mai găsești — ca pe-o amintire dragă într'un ungher de suflet — pe fundul vreunei lăzi roasă de vreme, au fost înlocuite cu rochii crețe și șorțuri din stambă, barchet sau mătase vegetală, garnisite cu tot felul de panglicării colorate, catifele și tot ce mintea speculantului poate născoci pentru a înșela ochii și a stoarce banii. Din tot ce-i românesc, a rămas *pieptarul* din piele, cusut cu flori colorate în tot felul și *cămașa*, fără gulerul de clown și materialul de târg pe ea, ci cămașa din pânză țesută în casă cu admirabilele-i cusături peste cot și la manșetă. A rămas cămașa, probabil pentrucă-i mai aproape de inimă. Pe deasupra

cămășii, când e frig, femeile îmbracă fel de fel de bluze cu crețuri, cu volănașe și cu cerculețe, lepădându-se tot mai mult, zi cu zi de „bui-ca“ apucată din bătrâni, făcută din postav bleumarin și tivită cu negru.

Bătrânii cârtesc și se sburlesc degeaba. Bărbații, intrucâtva, au rămas mai credincioși portului străbun, în afară de-acei ce-au înlocuit *huiușul* c'un fel de surtuc, tot din dimie sură, dar cu croiala mai orășenească. Ei poartă, iarna, cioareci albi, strânși pe picior, iar vara umblă în ismene, pardon de expresie. Cămășile li-s largi și scurte, încrețite împrejurul gâtului, cu mânecile tot așa și cu gulerul și manșetele brodate, mai cu seamă la feciori. Pe cap poartă căciuli iarna și pălării de paie, vara. Au unii niște pălării, Doamne iartă-mă, de gândești că-s de pe altă lume. Negre, c'un fel de turban împrejur și pline de pene de cocoș, cari curg până pe gât și de tot felul de drăcii: mărgele, paiete, panglici, mici oglinjoare. Numai modă ungurească poate să fie asta, strecurată aci în vremurile de demult. Nici nu sunt decât vreo câteva în tot satul, rămase dela bătrâni. Cei câțiva feciori le iau în sat la zile mari, dar par'că și lor li-e rușine de paia-

șăria aceea. Vor dispărea cu timpul, căci noi nu-și fac, numai aceia le poartă, cari le au moștenire. In legătură cu acest soi de pălărie — clop cu bertiuică — o biată fată a rămas de poveste. Se zice că pe când bătrânii satului de-acum erau feciori în floare, *clopurile cu bertiuică* erau foarte căutate și purtate cu mândrie. Forma aceea neagră și-o cumpărau ei din Cluj, dar podoabele le puneau fetele, nu așa toate fetele ci, cutare fată îi punea feciorului care-i era ei mai drag și tot așa. Pe lângă mărgelile și toate celelalte, trebuia să-i coasă acolo o întregă coadă de cocoș. Feciorii cari doreau să-și facă asemenea pălării, se dădeau pe lângă fetele cari aveau cocoși mai frumoși în sat. La una, biata, la care-i era drag tare un fecior, nu da Dumnezeu să crească coada cocoșului. Feciorul își cumpărase pălăria, cum să-l lase ea să se ducă la altă fată să i-o împodobească?... I se rupea inima! Ce se gândi atunci? Vecinul lor — Bagău — avea un cocoș de toată frumusețea. Se duse pe furiș, îl prinse, îi smulse coada și-o cusu frumos pe pălăria flăcăului, cu două păcate pe suflet: unul, cela cu coada cocoșului și l-a destăinuit ea, rugându-l pe fecior să

nu spue nimănu. Feciorul n'a spus numai până când s'a dus la joc. Cu pălăria pe cap, cu penele tluturând încoace și încolo, în focul unei învârtite, îi trase o strigătură:

*Penele din clopul meu...
Din cocoșul lui Bagău...*

Și zi să te mai încrezi în ochii și în minciunile flăcăilor!... Atâta numai, că de pe vremea aceea a cam rămas cusutul penelor, în grija cui purta pălăria.

Mai departe, țundra, sură, împodobită cu postav roșu și albastru, lungă până mai jos de genunchi și desplicată pe șolduri, e purtată iarna de bărbați și de femei. Pe cap, femeile poartă năframă. Fetele au coșiță pe spate, în vârful căreia leagă o panglică colorată, iar femeile măritate, au coc. Așa că oricând poți deosebi, fără s'o cunoști, o fată de-o femeie măritată. Și bărbații și femeile umblă încălțați cu cisme, dar bărbații mai mult cu bocanci. Mai de mult purtau opinci.

Sentimentul, dragostea de portul bătrânilor, nu e stinsă încă din pieptul sătenilor din Feleac. La drept vorbind, și port ca portul național românesc, nu mai găsești pe toată

fața pământului și li-e drag din toată inima, cu toate că ei se îmbracă altfel. Ar sta zile întregi să tot privească pe copiii de școală cari la serbări, joacă dansurile naționale în costume românești. Mamele, cât de sărace, se sbat în toate felurile ca să le poată face câte-un costumaș sau să li-l împrumute de prin Cluj, de pe unde pot. Ba de dragul lor și-au făcut și vreo câteva fete mai mari, și-l poartă cu mândrie la sărbători. Deocamdată însă, rămâne ca un vestmânt de sărbători, pe când ar trebui să fie de toate zilele.

Încetul cu încetul, cred că școala va reuși să introducă pe deplin costumul național la elevi. Înțeleg prin asta că fiecare copil să aibă costumul său propriu și nu ca să-l ție în ladă și să-l scoată la 24 Ian. și la 10 Mai, ci să vie așa îmbrăcat la școală, întâi mai rar, pe urmă mai des și mai des, până când, se va putea să vie cu el în toate zilele. Fetițele învățate să-și coasă singure cămășile, și azi mai lămurind pe o femeie, mâine pe alta, încetul cu încetul se face oțetul. Mai mare păcatul să părăsească sătenii din Feleac așa o frumusețe! Nu introducerea costumului de C. Lung sau de Banat, ci întoarcerea la vechea lor catrință

bătută în războiu cu roșu și cu negru.

E lucru de căpetenie să trăim în totul vieța noastră românească, să ne ținem de dătinile pe cari nu le-am cumpărat, nu le vindem și nu le părăsim, căci valoarea lor, din toate punctele de vedere, e departe de-a se putea prețui.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

STAREA MORALĂ, CULTURALĂ, SOCIALĂ.

Starea morală a poporului român, în general, să n'o caute nimeni prin unele orașe sau orășele, unde zi cu zi se înmulțesc furturile, crimele și sinuciderile, unde bisericile răsună a gol Duminică, iar cafenelele stau să se ridice în slăvi; nu acolo, ci în puzderia de sate presărate pe tot cuprinsul țării românești, acolo unde lumânările bisericilor se sting din lipsă de aer și se îndoesc de căldură, unde câte-o bătaie între flăcăi pentru vreo fată transformă în aspru judecător satul întreg, acolo unde cei mai puternici stâlpi ai nației și totodată cei mai neîndreptățiți funcționari ai statului — preoții și învățătorii — veghiază neconținut și luptă din răsuputeri cu neghina semănată de-acei ce umblă de-a-lungul satelor cu traista plină de vorbe umflate și le-aruncă fără socoteală și fără răspundere, acolo unde *crucea*

și cartea stau deasupra tuturor, chemând mereu spre duhul credinței și al adevărului, acolo trebuie iapreciată starea morală în care se găsește poporul românesc, dacă nu vrei să fii mincinos.

Biserica Feleacului, despre care am mai vorbit, datează din secolul al XV-lea, de pe vremea domniei lui Ștefan cel Mare. Dl Iorga, într'un manual, zice c'ar fi zidită de-un călugăr grec cu distinsă învățătură bisericească, care se stabilise aci în mijlocul pădurii și iniția pe doritori în tainele preoției. Din taxele impuse candidaților la hirotonire ar fi zidit biserica. Știe Dumnezeu care-i adevărul: cu călugărul grec, cu Matei Corvin sau cu Maria Terezia. De altfel, care-a zidit-o, bine-a făcut c'a zidit-o și Dumnezeu să-i primească truda.

Se găsește scris că prin anul 1865 existau în Feleac două biserici și două parohi, cu doi preoți. Se pomeneste de preoții Toma Pop, Gabriel Pop și Alexandru Pop. Mai târziu, prin 1880, din lipsa mijloacelor de susținere, o parohie s'a desființat. Biserica de lemn a fost vândută ungarilor din Gheorgheni, cari au dus-o acasă s'o facă grajd. Nu le-a ajutat Bunul Dumnezeu, căci prin-

tr'o împrejurare a ars până la temelie. În apropiere de locul pe care a fost această biserică, chiar unde ar fi fost cândva un schit de maici sau de călugări, nu se știe precis, s'a ridicat — amintire — o cruce pe care stă scris: „Ridicatu-s'a această sfântă cruce din darurile benevole ale credincioșilor în anul Domnului 1929, în ziua înălțării cinstitei și de vieață făcătoarei cruci, în 14 IX“.

Se mai găsește scris că prima matricolă s'a înființat în anul 1826. Dusa de aci, dela biserică din Feleac, se găsește la Blaj o evanghelie de mare valoare.

Între anii 1913—15, găsim aci pe preotul *Victor Aron*, acum slujitor al Domnului în com. Gura Râului, jud. Sibiu, iar între anii 1915—20, pe preotul *Ionel Precup*, acum în com. Șansa, jud. Mureș. De-atunci, din anul 1920 păstorește cu vrednicie preotul *Nicolae Nicoară*, fiul fostului învățător confesional *Vasile Nicoară*, care timp de 35 de ani s'a luptat cu toate greutățile vremilor de atunci pentru păstrarea sufletului românesc. Părintele Nicoară a contribuit mult la ridicarea morală a satului, îndemnând neconținut spre bine cu vorba și cu fapta pe credincioșii săi, dând dovadă totdeauna de

energie și devotament. A stăruit și a muncit mult pentru reînnoirea vechei biserici de piatră, aducând-o în starea în care se găsește azi și căutând s'o înzestreze mereu cu cele trebuincioase unui locaș sfânt.

Tovarășa de viață a S-sale și buna sfătuitoare de totdeauna — *d-na Letiția Nicoară* — e fiica venerabilului preot Munteanu — acum în Alba Iulia — care a suferit întemnițare pe vremea zilelor grele pentru adevărații Români.

Avem și cor la biserica din Feleac, pe care cu multă plăcere îl conduc. Găsesc nimerit să spun că acest cor nu-i nici pe 6, nici pe 4 și nici cel puțin pe două voci. E pur și simplu melodia rugăciunii, cântată cu mult suflet de fete și secondată la octavă de feciori. Acum, când tinerii sunt stăpâni pe toate melodiile, vom îndemna pe toți ascultătorii să le învețe încetul cu încetul, până când vor ajunge să le poată cânta și să ia parte cu toții la răspunsurile Sf. Liturghii. E un lucru ușor pentru noi și de-o importanță neprețuită pentru sufletul celor ce se strâng în Casa Domnului, implorând mila și ajutorul Lui. Țăranul nu mai e atunci ca înaintea unei scene unde alții se roagă, ci se roagă el însuși,

pătrunzându-și sufletul de sfințenia rugăciunii și vine astfel cu mult mai mare drag la biserică, unde știe că și el are dreptul de-a se ruga cu glas tare.

Pe unul din pereții bisericii, sunt niște săpături în piatră — un scris curios sau poate mâncat de vreme — pe care nu l-a putut descifra nimeni până acum. Cimitire sunt vreo cinci; fiecare unde dorește.

În cel de lângă biserică, între altele, sunt trei cruci vechi de piatră pe cari se poate citi: „Aci se odihnescu Toma Popu parocu în Feleacu, născutu în 1799 hierotonitu în 1823 și mortu în 1877 Aug. 10“.

Alta: „Dănilă Vanca“... mai încolo, indescifrabil și pe cea de-a treia: „Aci pauzează în Domnul Vartolomeu Pop un adevărat părinte și filosof natural a cărui rară înțelepciune mântui comuna Feleac de furiile revoluțiunii anului 1848“.

Acest om de seamă al Feleacului, e un strămoș al *Dlui Ștefan Pop*, învățător pensionat. Dl Pop, a funcționat la școala primară de aci timp de 25 de ani ca învățător confesional, muncind din răspuțeri și cu toată inima, ținând să se păstreze neștirbite datinile frumoase românești și veghind neconținut asupra conștiin-

ții naționale a sătenilor. Despre viața chinuită a foștilor învățători confesionali să nu mai vorbim. Să vorbim de amara nedreptate care se face acestui român de inimă și poate și altora, de pe aiurea.

Di Pop, dacă n'ar fi fost un bun și chibzuit gospodar, dacă n'ar fi avut avere moștenită sau luată cu ocazia căsătoriei, ar trăi în cea mai neagră mizerie. Pensionat sub alt regim, a rămas așa, cu o pensie rușinos de mică și statul român care se îngrijește de atâtea și atâtea, numai de învățători nu, nu găsește o soluție pentru cei câțiva inși — căci nu cred să fie prea mulți în situația aceasta — ca să nu moară bieții oameni cu amărăciunea în suflet.

Incheind cele ce-am avut de spus despre biserică, așa ca Români, să judecăm un lucru.

Actului clerical dela 1700, nu i se poate lua niciodată dreptul de-a fi considerat un act de mare valoare în lupta pentru afirmarea neamului nostru, dar acum, ar fi timpul, ar fi frumos, și-ar pieri sămânța de vrajbă dintre frați, ca, Românii de pretutindeni să aibă o singură credință, și pe hârtie. Se zice că scopul scuză mijloacele sau mai pe românește, te

faci frate cu oricine până treci puntea. Dar după ce o treci?...

Se păstrează și această datină, pentrucă așa-i românul, să nu strice ce-a apucat dela părinți. Din respectul și din dragostea ce le-o datorează lor, nu se simt vrednici și nu cuatează a se atinge cu mâinile de-un lucru moștenit, până când nu se va naște un al doilea *Teofil* sau *Atanasie*, un pic mai tare la suflet.

* * *

În ceea ce privește școala, Felea-cul are două localuri, dar nu fac cât unul cumsecade. Între anii 1867-70, cursurile se predau într'o casă de lemn, cu o sală de clasă și locuință, de către cel dintâi învățător român de care se știe, Dărăbant, care întrebuinta literele cirile.

Literele latine s'au introdus cam prin anul 1870, când s'a clădit actuala „școală din sat“ școală confesională pe atunci, întreținută de biserică. Are două săli de clasă și dependințe. Acum cursurile sunt predate de două învățătoare.

Registre școlare au existat chiar de prin anul 1870, dar în timpul războiului cele mai multe s'au prăpădit fiind încartiruită armata în local.

Pe poartă, cu litere cirile este următoarea înscricție, descifrată de

actualul director al școlii, *Victor Marchiș*: „Această ușă s'au făcut în anul 1863, au jertfit Călbăjosu Iuon pentru că cunoscut este că dela Dumnezeu ni-e darul acesta și nu dela oameni, supt parohia lui Gavril Pop, cantor Vasile Nicoară, curatorul premare Gligor Bojan“.

După cum se vede, această ușă e adusă din altă parte, dela biserica ce s'a vândut Gheorghenilor, căci dacă școala nu s'a ridicat decât în 1870, nu se putea crede că i s'ar fi făcut poarta cu 7 ani mai înainte. Un inv. de care sătenii vorbesc cu multă recunoștință, este dl Ioan Lucaciu care a funcționat aci între anii 1907—1910.

Școala de lângă drum, clădire din piatră, are o sală de clasă și locuință pentru director. Înainte de-a servi de școală, clădirea era proprietatea orașului Cluj și servea de cârciumă comunală. Printr'un act de donațiune din anul 1925, a intrat în posesiunea comunei Feleac și-a fost destinată pentru școală. Directorul depe vremea aceea, *Dl Maxim Pop* — acum în Cluj — și-a dat multă osteneală pentru ca s'o poată face „*bună de școală*“ din „*bună pentru cârciumă*“. De ce trebuiau două școli? Doar și acum sunt obligați la

școală 614 copii din cari nu pot fi înscrși toamna decât 200—240.

Directorul de acum, adânc cunosător al adevăratei politici școlare și desăvârșit înțelegător al sufletului dela sate, a reușit să dea școlii o frecvență din cele mai îmbucurătoare, chiar când munca la câmp e în toi și cu toată vitregia vremii în care trăim. Cu hărțuiala cam obișnuită dela un timp încoace prin satele noastre, între cei cu banii și cei cari au dreptul la ei, abia a putut înlocui un grajd ce se dărăpăna cu unul mai gospodăresc și un closet ce amenința să cadă pe copii. Ar mai fi de făcut: *o radicală reparare a școlii cu adăugarea unei săli de clasă; o fântână și de adus la cale o pivniță în care se scaldă broaștele.* Astăzi, minuni fără bani nu se mai pot face și din bugetul de 35.000 lei, nu s'a putut încasa până acum decât suma necesară încălzitului deastă iarnă. Noroc că primarul — Șimon Gligor — și cu ajutoarele lui, sunt oameni mai înțelegători, căci altfel ar fi putut degera copiii în școală. Pe deasupra atâtor neajunsuri, stă o rea voință neînțeleasă și nelalocul ei.

Pe lângă școală au funcționat cursuri de adulți, biblioteca școlară

și cea sătească. Religia, e predată de Păr. Nicoară. Materialul didactic incomplet și în deosebi se simte lipsa unei hărți, de perete, a României. La toate insistentele cereri adresate peste tot, de unde s'a putut trage o nădejde cât de slabă, școala a rămas fără răspuns.

În grădina școlii, unde copiii lucrează cu deosebită bucurie, s'au semănat zarzavaturi și s'au sădit câțiva altoi — nuci și pruni — în rând cu merii sădiți mai de mult.

Avem în Feleac o conștiincioasă soră de ocrotire — dna Man — care nu crută nimic pentru a-și îndeplini cu prisos datoria. În caz de boală mai gravă, sătenii aleargă cu multă încredere la Clinica din Cluj.

Ziarele buchisite de doritorii de slovă și de vești din lumea întregă, sunt: Patria, Foaia Noastră, Chemarea Românilor, Glasul Ardealului, Unirea Poporului și altele. Cei cari nu citesc, află și ei cele știri, din auzite.

La stăruințele Părintelui Nicoară, numit apoi președinte al ei, s'a înființat în anul 1923 Banca populară — Felecana — cu scopul ajutorării sătenilor la cumpărarea de pământ, vite și unelte agricole. Toate au mers bine, veniturile creșteau din

an în an, pânăce cobori pe pământ
draga de conversiune.

Nu comentez dacă țăranului din
Feleac îi e dragă sau nu școala, da-
că înțelege și apreciază sau nu da-
rurile învățaturii, ci voiu da mai jos
lista intelectualilor ridicați de-aci,
în majoritate din părinți țărani.

Morți :

Ștefan Micle — soțul poetei *Veronica Micle* — fost rector la Univer-
sitatea din Iași.

Vasile Nicoară, fost învățător con-
fesional.

Alexandru Nicoară, la fel.

Preoți: *Ioan Pop*, *Danil Vanca*,
Toma Pop, *Gavril Pop*, *Alexandru*
Pop, *Ioan Bojan*.

Funcționari: *Ioan Pop*, C. F. R.,
Dr. Ioan Micle, fost judecător Mo-
ciu—Cluj, *Vartolomeu Pop*, fost
consilier Bistrița și alții.

Cari trăesc:

Dr. Ioan Nicoară, un distins pro-
fesor de limba latină, acum pensio-
nar în Cluj, absolvent de Teologie,
cu studii din Italia și Germania.

Ștefan Pop, învățător pensionar.

Maxim Pop, învățător în Cluj.

Gavril Pop, protopop în Luna de
Arieș, jud. Turda.

Ioan Mihalca, protopop onorar în
Aghireș—Cluj.

Nicolae Nicoară, actualul paroh al Feleacului.

Dumitru Aurel, inspector P. T. T. Cluj.

Nicoară Vasile, consilier la „Statutul rom. cat.“

Nicoară Simion, șef de birou C. F. R.

Nicoară Susana, profesoară la Șc. Normală de fete din Cluj.

Pop Gabriela, profesoară la institutul „Marianum“ din Cluj.

Pop Leontin, șef de birou la sig. din Cluj.

Dr. Pop Virgil, medic Cluj.

Dr. Gavril Pop, teolog absolvent de Roma, profesor la Blaj.

Pop Septimiu, ajutor de notar, în comună.

Pop Vartolomeu, licențiat în drept.

Nicoară Gavril, funcționar C. F. R. Oradea.

Chirlenfi Alexandru, funcționar de bancă, Satu Mare.

Moldovan Grigore, subdirector de bancă în Cluj.

Pop Octavian, student la Academia Agronomică din Cluj.

Pop Pantelimon, absolvent al Șc. Normale din Cluj.

Micușan Gavril, învățător în com. Miluani—Cluj, și-ar mai fi și alții scăpați din vedere.

Aceștia, în afară de elevii și elevele de acum.

*

La botez, la nuntă și la moarte obiceiurile apucate se păstrează, căci altfel n'ar mai avea nici un Dumnezeu.

De fapt, botezul se face simplu, la casa preotului, unde nașa se prezintă cu copilul în brațe și după săvârșirea tainei, îl duce acasă, părinților săi. La nuntă, e altceva. Acolo-i mare tărăboi, dacă fata merge „*fată mare 'n cununie*“ — căci, obiceiul cel mai de rând este ca feciorul s'o fure noaptea și apoi se cunună, după vreme lungă de concubinaj, cu 2—3 copii după ei. Aceasta ca să scape de cheltuelile prea mari ale nuntitului; fata nu prea zestroasă să scape de gura babelor și... poate, pentruca unirea să le fie mai... romantică. Lasă că depe urma acestui romantism, se ivesc în urmă multe neplăceri. Un mare neajuns și piedecă totodată e și taxa, exagerat de mare, a *pusului pe tablă*, la primărie.

Nunta-i nuntă, dacă-1 nuntă, și'n satele noastre se întrece de frumoasă în obiceiuri, dela un loc la altul.

Pe vremea mai demult, în Feleac, tocmai așa cum în alte părți se

pune un brad la poarta miresei; aici se pune un colac împodobit cu panglici, într'un vârful de băț. Acum s'a stins obiceiul. La casa miresei e numit un *staroste* și la a mirelui, altul — oameni cu experiență, cari conduc *ospățul*. După cununia civilă și cea religioasă, nuntașii se despart în două: mirele cu ai lui se duc la el acasă și mireasa, asemenea. În afară de micile amănunte, după sosirea acasă, starostele miresei ia iertare dela părinți în numele fetei, la urmă, urându-i și ei *cale albă și noroc* — vorbe repetate de toată asistența, într'un glas.

La poartă sosește mirele cu starostele lui și alți flăcăi, în mai multe căruțe. Altădată veneau călări și cu alt colac în vârful de băț. Starostele miresei încuie repede poarta și se începe târguia, un glas dinăuntru și unul de afară. În vorbele ce se schimbă, mirele e numit împărat, iar mireasa, împărăteasă. Cei doi staroști nu cad la învoială până când cel de afară nu plătește o sumă de bani. Atunci se deschid porțile. Acelaș lucru se petrece la ușă și mirele nu e lăsat în casă până nu dă o altă sumă de bani.

Acum, e cerută mireasa să vie în camera în care se găsesc oaspeții.

Spre hazul nuntașilor se aduce câte-o babă pe care-o pufnește râsul și se șterge cu colțul năfrâmi la ochi. Starostele mirelui o respinge cu vorbe potrivite și în poezie, până când, în cele din urmă e adusă mireasa adevărată. Se mănâncă, se bea, se petrece. Bucătăreasa, când vine c'o găină friptă pe farfurie, strigă în gura mare:

*Faceți-mi o țâr de cale
Să mă duc la nunu mare....
Tot închină și suspină
Și-i stă firea la găină....*

Tot timpul mesei, femeile nu tac din gură defel. Tot descântă, tot cîmlesc, ba despre fată, ba despre fecior: neamurile fetei laudă în gura mare pe mireasă, iar cele a feciorului, pe mire. Câte-o amărită de femeie, pe care în celelalte zile să nu dai 2 lei pe ea, atunci le face voce bună la toți.

Se apropie ceremonia învelitului miresei pe obraz cu „hobod“ — o pânză albă, iar mirele bea un pahar de vin acoperit cu o batistă, așa strecurat.

Apoi mirele-și duce mireasa la el acasă, bineînțeles după ce o cere starostele cu vorbele obișnuite, iar cel al miresei îi ia iarăși iertare dela

părinți. O rudă apropiată de-a fetei se postează în ușă și nu lasă pe nimeni să iasă din casă până când mirele nu plătește iarăși o sumă de bani. Dă omul să se vadă scăpat odată și apoi ies cu tot alaiul. Ajunși acasă, mirii și nașii se învârtesc de câteva ori în jurul unui scaun așezat din vreme în mijlocul unei odăi, scaun pe care se găsește un vas cu apă și unul cu grâu. Femeile cimi-lind tot asvârle grâu peste nuntași, iar pe cel ce rămâne, peste casă. Cu apa se spală cruciș pe mâini, mirii și nașii, mireasa trebuind să aibă pregătit un șervet frumos cu care se șterg pe mâini și apoi e dăruit nașei. Restul apei se toarnă la rădăcina unui pom.

Acum urmează împletitul miresei. Cosița e făcută *conci*, de către nașă, într'o cameră rezervată, unde să nu intre nimeni sau, dacă nu se poate, la un vecin. La întoarcere, mirele e iarăși păcălit. Vin în casă, acoperite pe cap cu cearceafuri sau fețe de masă, câteva fete și neveste.

Mirele e pus să ghicească și să a-leagă pe mireasă. Se întâmplă să greșească și-atunci, ca la nuntă! Plouă cu chiuituri, cu cimilituri și cu răs din toată inima. De-acum până la ziuă, petrecere, tot petrecere.

A doua zi, o pereche de oameni mai mult în sat.

Iată în câteva cuvinte ceea ce poate că n'ar încăpea într'o carte întregă. Dar la nuntă nu stă nimeni cu creionul și cu hârtia în mână, ci mai degrabă cu paharul de vin; dar chiar așa să fie, unde e omul care să găsească cuvinte pentru toată bucuria, toată fericirea ce scapără în ochii, în sufletul și 'n vorbele nuntașilor, de gândești că toată lumea-i a lor?... Și cine poate să le ție minte în șir toate câte le vede și le — aude — atunci? Ele însă se păstrează din gură în gură, din generație în generație și vor face totdeauna deliciul celor cari le vor vedea din întâmplare sau din dorința de-a le vedea.

În materie de limbă, că unde-auzi mai multe decât la nuntă, țărani din Feleac pronunță greoiu unele cuvinte și nu știu de unde și până unde, de ex: *sclugă*, în loc de slugă; *sclănină*, în loc de slănină, *sclab*, *iescle*; *liungură*, în loc de lingură, *jite*, în loc de vite și-ar mai fi și altele.

La înmormântări, nu-i altceva mai deosebit decât în alte părți. Obișnuitele bocitoare, rude de-ale mortului, cari-l plâng în versuri, slujba religioasă și *versu*, zis aci în-

totdeauna de Nicoară Simion, a Bi-
țului. Când cântă la vreo rudă de-a
lui, numa-l auzi zicând cu glasul
înnecat:

*Rău mă doare inima
De deabia mai pot cânta...*

În *verș*, el descrie viața mortu-
lui și face diferite filosofii despre
moarte, de ex:

*O, vai moarte, tristă moarte,
Cum faci capătu la toate...*

sau,

*...Se trudește omu'n lume
Dup' avere, după nume.
Și 'nsfârșit ce dobândește,*

Pentru ce se necăjește? — și mul-
te, multe, cari nu încap aci. Câte-un
verș e din 20—25 de strofe.

La moartea unei femei:

*...La sărmanul soțul meu
Îi mere mila 'n temeteu...
Și ti-i duce și-i veni
Cină gata nu-i găsi.
Și de-a fi cina gătată
Nu ți-a ticni c'altădată....*

La moartea unei mame:

*...Sfântă Fecioară Marie
Șapte copii ți-i las Ție....*

Nicoară Simion are o traistă pli-
nă de *verșuri* și ți-ar trebui o lună

de zile, întreagă, ca să le poți citi pe toate.

Horă, *joc*, cum zic sătenii, fac feciorii și fetele în toate Duminicile și'n toate sărbătorile, afară de cele din post, în vreo 3 locuri, cu lăutari tocmiți pentru tot anul. Lăutarii, români din sat cu talent la vioară. Se joacă *demăgan*, adică fiecare de capul lui — jocul feciorilor — fetele numai se plimbă în pas cu ei. *Ungurește*, o învârteală și-o învâlmășeală amețitoare și *românește*, un fel de *ardeleancă*.

Alte locuri de petrecere, de pierderea vremii și-a banilor, mai bine zis — sunt și cele vreo 4—5 cârciumi, dintre care și una comunală.

*

Ca 'n toate satele, șezătorile din serile lungi de iarnă sunt locurile cele mai iubite de tineri, dar delăsări nici cei bătrâni nu se dau în lături. Acolo găsești sufletul satului, cântecele, glumele și jocurile lui.

Școala a organizat astfel de șezători, săptămânal, în localul Casei Naționale, de care am mai vorbit.

Conducătorii sufletești ai satului au înțeles că acesta e locul cel mai prielnic pentru sămânța cea bună și mijlocul cel mai sigur de înălțare către adevăr și frumos.

Șezătorile s'au ținut totdeauna Joi seara, între orele 8—12. Încă de cum începea să însereze, coborau tinerii și bătrânii de pe toate dealurile, cu felinarele în mâini, ca 'n noaptea învierii. Se adunau acolo, dornici de-o vorbă bună, de-un sfat, de-o glumă, de-un cântec.

Un program fix, a condus totdeauna aceste șezători: 8—9, *ora conferințelor*; 9—10, *ora adulților*; 10—11, *ora cântecelor românești* și 11—12, *ora jocului românesc*.

La ora conferințelor, cu rândul: odată preotul satului și-odată directorul școlii, au dezvoltat câte-un subiect pe înțelesul sătenilor.

La ora adulților, în urma îndrumărilor și distribuțiilor făcute de conducătorii șezătorilor, flăcăi și fete din sat citeau câte-o poveste, spuneau vreo poezie, vreun monolog sau dialog, până au ajuns să joace, cu adevărată măiestrie, piese de teatru.

Asta, totul, pentru dezvoltarea gustului de citit, căci nimeni nu se gândește să facă artiști din flăcăii și fetele din sat.

La ora cântecelor românești, tinerii cântau mai multe doine, tot pe o singură voce, ca la biserică.

Fetele cântau torcând de-ți era mai mare dragul să te uiți la ele.

Vorbind din experiență, după mine, corul țărănesc pe mai multe voci, n'are nici o rațiune. Mai întâi, că așa ceva e un chin, e o tortură pe bietul țaran și și pe bietul conducător de cor și toți își mănâncă sufletul și pierd la vreme cu toptanul, fără să tragă cineva vreun folos din toată treaba. În al doilea rând, cei ce cântă la vocea II, III, etc., nu vor ști niciodată să cânte acasă la ei o doină învățată la școală sau la șezătoare.

Timpul țaranului e destul de scump, nu trebuie risipit, ci din contră, învățat să și-l prețuiască, și dacă învață la școală doine, să poată cânta oricând, dacă-i dorește sufletul. Așa de frumos și cu suflet cântau fetele și feciorii noștri în șezătoare, de-ai fi stat să-i tot ascuți.

Cântecele le învățau cu cea mai mare ușurință ce și-o poate închipui cineva. Apoi, au și ei doinele lor, ca în oricare sat, apucate din bătrâni, pe care le cântă cu mare drag. Dacă știi să le-alegi, unele sunt nespuse de frumoase.

La ora jocului românesc, toate furcile săreau din brâu și se 'ncin-

gea câte-o horă sau câte-o sârbă de de abia te puteai stăpâni să nu intri în ea. La ora 12, când se anunța sfârșitul, se putea citi regretul pe fețele tuturor.

Dacă se zice și cu adevărat se zice, că preoții și învățătorii sunt pârghiile cele mai puternice pentru înălțarea popoarelor, că în mâna preotului și a învățătorului stă viitorul unui neam, că nu poate fi vieață de stat așezată pe temelii sănătoase fără sprijinul școlii și al bisericii, de ce atunci statul, el însuși, nedreptățește atât de amar pe acești vrednici slujitori ai lui, plătindu-i așa după cum îndeobște se știe și răpindu-le unele drepturi, pentru cari au muncit să le câștige? Și de ce nu sunt controlați în niciun fel șturlebații cari colindă satele și strică ceea ce biserica și școala clădesc cu trudă și cu sudoare?... Tot auzim: afară politica din școală!... afară politica din biserică!... Foarte bine, dar mai sus și mai tare, afară cu politica demagogică ce se face de-a-lungul și de-a-latul satelor noastre, jos cu ea, să intre în fundul pământului, de-o fi răbdată și-acolo.

Țăranul să fie lăsat în pace, să cumpănească lucrurile cu înțelepciunea lui moștenită dela străbuni,

să fie lăsat să asculte de conducătorii lui sufletești, nu învățat să profite de bani electorali și să-și piardă zilele ținându-se după minciunile răufăcătorilor lui!

Acestea sunt două greșeli, două rele, două păcate strigătoare la cer!

INCHEIERE.

Când ar sta omul să le scrie toate câte le știe, câte le vede și câte le află despre un sat, poate că nici nu i-ar ajunge viața chiar de-ar scrie mereu și ziua și noaptea.

Ceea ce am spus eu despre Feleac, nu alcătuește la un loc decât o simplă schiță, conturată, pe ici, pe colo, mai accentuat sau mai slab. Nu mă îndoesc c'am pierdut din vedere multe lucruri sau că uneori am trecut prea repede asupra unora ce impuneau o cercetare mai amănunțită.

Dar, după cum ziceam într'un articol din rev. *Satul și Școala*: „*Să lucrăm cu relități*“, acest soi de lucrări ar fi bine, ar fi de folos să rămână deschise ca niște *liste de subscripție* și fiecare din intelectualii satului să contribuie cu obolul său — bineînțeles dacă vrea — după putere și după pricepere.

Vieța satelor românești, traiul țăranului român, cuprinde cea mai mare măsură din tot ce e bun, fru-

mos și cinstit în țara noastră, din
doza de modestie, de traiu cumpă-
tat, de muncă neconținută și de dă-
tătoare de viață credință în puteri-
le Celui ce ne-a zidit.

VALERIA MARCHIȘ
înv. com. Feleac, jud. Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CUPRINSUL.

	Pag.
Prefață	3
Introducere	5
Intemeierea satului: trecutul legendar și istoric	9
Despre aspectul fizic	17
Întinderea teritorială, populația, mișcarea populației	26
Starea economică	37
Locuința sătenilor, ocupațiile, traiul, portul	49
Starea morală, culturală, socială	61
Încheiere	84
